

In Psalmum LXVII⁽¹⁾

Hic psalmus valde nobilis est, sed multis difficultatibus involutus; ideoque illum elegi ad interpretandum. Et primum, est difficile explicare, quodnam sit illius argumentum, propterea quod et nostri et Hebraeorum Doctores multum inter se dissentiant: nam quidam existimant hunc psalmum solum esse historicum, id est, solum continentem enarrationem et celebrationem rerum gestarum a Deo ante Davidis tempora; idque existimant nonnulli ex nostris Doctoribus. Et cum illis objicitur, quod Div. Paulus *ad Ephesios*, cap. iv, citat versiculum ex isto psalmo, scilicet: ASCENDISTI IN ALTUM, CEPISTI CAPTIVITATEM: DEDISTI DONA HOMINIBUS, et illud interpretatur de Christo, ex quo videtur quod hic psalmus sit propheticus; ad hoc, inquam, respondent, quod Paulus non citavit illum versiculum in sensu literali, sed in sensu mystico, in quo sensu dicunt omnia, quae continentur in isto psalmo, posse interpretari de Christo et de ejus Ecclesia. Alii vero fatentur hunc psalmum esse propheticum, id est, continere praedictionem et vaticinum rerum a Deo faciendarum post tempora Davidis; sed qui hoc dicunt in variis sententias dividuntur: nam quidam illorum dicunt, quod isto psalmo praedicitur victoria, quam Judaci consecuti sunt de Senacherib, rege Assyriorum, tempore Ezechiae, regis Iudee, de quo fit mentio in libro *Regum*, cap. xix, et apud Esaiam, cap. xxxvii. Alii, vero, dicunt quod isto psalmo praedicitur victoria, quam Judaci sperant se consecuturos

(1) In codice: *Incipit Explicatio psi. 67 per f. ludovicum leonem, anno 1582.*

extremo mundi tempore de Gog et Magog. Alii, autem (1), arbitrantur hoc psalmo praedici victoriam de Esau, id est, de Romanis, quam Judaei inaniter sperant. At, vero, nostri Doctores maxima ex parte existimant, quod hoc psalmo praedicit adventus Christi et ejus victoria de diabolo et peccato et morte; idque praedicitur non mystice, sed in sensu literali, quamvis obscurè, juxta consuetudinem propheticam. Quæc sententia, meo iudicio, est verissima: nam nulla res potest proferri ex his quæ acciderunt in Veteri Testamento, nec ante Davidis tempora neque post, cui possit exacte accommodari totum id quod in hoc psalmo dicitur. Quare ipsum nos interpretabimur de Christo et de rebus pertinentibus ad Ecclesiam.

Igitur, David in isto psalmo, magna verborum varietate atque elegantia, praedicit Christi adventum, dominationis daemonum interitum, redemptionem generis humani, sanctuarum animarum, quae erant in sinu Abrahæ, liberationem, resurrectionem Christi, ascensionem in coelum, missionem Spiritus Sancti, Evangelii promulgationem, idololatriæ extinctionem, propagationem Ecclesiae, populi Iudaici ultimo Ecclesiae tempore ad fidem Christi conversionem; et omnia ista praedicit David in psalmo eodem ordine quo a me proposita sunt, sed tamen involuta variis figuris et obscuritate. Igitur, jam ipsum Davidem audimus dicentem:

2.—**Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus: et fugient qui oderunt eum, a facie ejus (2).**

Septuaginta interpres ista convertunt per imperativum, scilicet, isto modo: EXURGE DOMINE etc., et in hebreo-

(1) Ad marginem: «En 9 de Febrero de (1582?)».

(2) Omititur in codice inscriptio psalmi, quam ut versum numerat Vulgata.

co textu ista proferuntur per futurum, scilicet: EXURGET DOMINUS, ET DISSIPABUNTUR INIMICI EJUS; ex quo sequitur quod ista verba, quae in latina editione videntur dici horandi atque optandi modo, habent quamdam vim imperativi et, ex consequenti, quamdam vim praedictionis atque vaticinii. Quod ut melius intelligatur, notandum est, quod in S. Scriptura est varius usus imperativorum aut optativorum, quae ponuntur pro imperativis: nam, primo, sunt quedam imperativa in S. Scriptura, quae non tam habent vim praecipiendi, quam vetandi atque prohibendi et deterrendi homines ab eo, de quo agitur, ut docet divus Hieronymus, commentariis in *Amos*, cap. iv; quale est illud, quod dicitur *Ecclesiastes* capite xi: *Laetare, juuenis, in adolescentia tua, et ambula in viis cordis tui et in intuitu oculorum tuorum;* nam ibi non praecipitur juveni ut lactetur, sed potius deterret et dehortetur juvenis ab inani laetitia, nam illa loquendi ratio habet quamdam comminationem adjunctam, tacitam. Similiter illud, quod dicitur *Canticis*, 1: *Si ignoras te, o pulcherrima mulierum, abi post vestigia gregum tuorum, et pasce hocdos tuos iuxta tabernacula pastorum;* ubi illa verba: *abi et pasce,* non sunt praecipientis, sed potius comminantis et prohibentis. Et similiter *Amos*, cap. iv, dicitur: *Venite in Bethel, et impie agite;* in quo non praecipit, ut manifestum est, sed potius deterret et tacite comminatur. Et similiter accipendum est quod Christus dixit apud Joannem, XIII: *Quod facis, fac citius;* non, enim, praecipit Iudea ut prodat ipsum, sed potius deterret et revocat ab incepto. Et ad hoc genus imperativorum quidam existimant pertinere id, quod Christus dixit, *Lucae xxii*, instanti tempore suea passionis: *Et qui non habet, vendat tunicam et emat gladium;* nam dicunt id fuisse dictum per ironiam, ut illos revocaret a sui defensione; sed haec explicatio mihi non placet, quoniam moderata defensio sui honesta est et licita; quo circumspecta illa verba alium habent sensum valde elegantem, et sunt interpretanda ex

alia proprietate loquendi S. Scripturae. Nam, ut superius dictum est, S. Scripturae multa scilicet significare ex habitu quo fieri solent: igitur, quoniam in bello, in tempore belli, aut metu belli unusquisque sibi arma comparat, idecirco Christus Dominus, ut significaret discipulis suis, quod, ipso discedente, erant futuri multi qui illos persequerentur, et quod non erant fructu ea pace et tranquillitate, qua hactenus usi fuerant, cum Christus erat praesens; ideo, dixit illis, ut emerent gladium, id est, ut arma sibi comparent, quemadmodum in tumultu solet fieri, tempore belli. In quo non simpliciter praecipit illis, ut emerent gladium, sed ostendit atque declaravit, qualis in posterum eorum vita ratio erat futura, scilicet, turbulentia, et sollicita, et discriminibus exposita et periculis. Atque hacc de illa prima ratione imperativorum.

Sunt etiam alia imperativa in S. Scriptura, quae accipiuntur pro futuris, et vocantur imperativa prophethica; quae, non tam habent vim imperandi, quam praedicandi, qualia multa sunt in psalmo CVIII, ut illud: *Constitue super eum peccatorem: et diabolus stet a dextris ejus. Fiant dies ejus pauci: et episcopatum ejus accipiat alter:* nam illis verbis David non tam praecipit, aut male precurat alieui, quam praedicit et vaticinatur quid illi eventurum esset; itaque, illud *constitue* valet idem quod *constitutes*, et reliqua imperativa similiter, quemadmodum Div. Augustinus vere vidit atque docuit commentariis in illum psalmum. Tale etiam est illud, quod dicitur *Esaiæ VI: Exccaeca cor populi ejus, et aures ejus agrava;* nam illi verbis non male optat Esaias populo suo, sed quod praevidebat illi aliquando eventurum, id futurum praedixit. Neque alia ratione commodius possemus interpretari illud, quod Div. Paulus dixit pontifici Iudeacorum: *Percutiat te Deus, paries dealbata;* nam divus Paulus non illa protulit vindictae cupidus, sed providus ejus quod in futurum erat eventurum. Ad quam rationem pertinet etiam hoc quod nostro psalmo dicitur:

EXURGAT DEUS, ET DISSIPENTUR INIMICI EJUS; nam illud EXURGAT habet vim futuri prophetici, perinde ac si dixisset: EXURGET DEUS, ET DISSIPABUNTUR INIMICI EJUS. Itaque, David in his verbis praedicit aliquid postea futurum.

Sed queret aliquis, quidnam sit illud quod praedicitur. Ad hoc, quidam dicunt, quod praedicit his verbis adventum Christi ad judicium; sed haec sententia refellitur a toto quod dicitur in psalmo: nam omnia quae sequuntur continent praedictionem eorum rerum, quae factae sunt aut facienda ante judicii diem: unde divus Augustinus commentariis in hunc psalmum dicit, quod his verbis praedicitur resurrectio Christi. Inquit Augustinus: «EXURGAT DEUS ET DISSIPENTUR; jam vides esse completum: surrexit Christus a mortuis, et dissipati sunt inimici ejus.» Idem tenet auctor eorum commentatorum in psalmos, quae circumferuntur inter opera divi Hieronymi; et Beda tenet eamdem sententiam, inquit enim: «Fiat quod dictum est, veniat quod promissum est, moriatur homo et resurgat Deus et homo.» At, vero, d. (*sic!*) Theodoreetus, quem sequitur Euthymius, verosimilius existimat, his verbis Davidem praedicere Christi adventum, scilicet, cum homo inter homines natus est: nam dicitur Deus exurgere et quasi se erigere, cum carnem humanam suscepit, quia ex illo tempore maxime declaravit vim potestatis suaee contra diabolum et illius membra, quorum tyrannie homines tenebantur oppressi. Itaque, in S. Scriptura iste adventus Christi saepe vocatur exsurreccio Dei, ut appareat in psalmo XLIII, cum dicitur: *Exurge, Domine, quare obdormis? exurge, ne repellas in finem;* nam genus humanum oppressum tyrannie daemonum illis verbis precatur Deum, ut homo fiat. Et similiter psalmo LXXXIX, in quo aperte agitur de Christi adventu, et adventus appellatur excitatio et exsurreccio; inquit: *Qui regis Israel, intende: qui deducis velut orem Joseph. Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Excita potentiam tuam,* et

veni ut salvos facias nos. Et, certe, in eo quod Deus homo factus est ad daemones conterendos, se ipsum excitavisse et surrexisse adversus hostes suos censendum est; et haec est causa, quare Prophetae hunc Christi adventum fere semper prae dicunt sub metaphora et similitudine rerum bellicarum: nam cum sit duplex effectus adventus Christi, unus liberare homines ab oppressione daemonum, alter vero conferre ipsis hominibus liberatis dona gratiae et Spiritus Sancti, iste effectus posterior fere semper praedicit a Prophetis sub metaphora rerum rusticarum; at, vero, prior effectus semper describatur a Prophetis, similitudine ducta a re militari. Unde quia duces dicuntur insurgere in hostes suos, cum invadunt in illos et ipsis opprimunt, et Christus Dominus suo adventu daemones oppressit, idcirco ejus adventus recte appellatur exsurreccio; exsurreccio, inquam, in eos qui Deo adversabantur.

Potest, etiam, alio modo non incommodare intelligi iste versiculos, scilicet: non proprie de adventu nec de resurrectione Christi, sed potius de morte illius, quam mortem David in hoc loco vocat exsurrectionem et vaticinatur futuram; nam, certe, mors Christi in S. Scriptura vocatur exaltatio, ut patet Joannis capite XII: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum,* et rursus Joannes, III: *Sicut exaltavit Moyses serpentin in deserto, sic exaltari oportet filium hominis,* et de morte atque de cruce Christi inquit Paulus in prima ad Corinthios, capite primo: *Quod infirmum est Dei potentius est quam hominis.* Et ratio hujus nominis et appellationis est aperta: quia Christus non, ut alii homines moriendo, cecidit et vicius est; sed potius moriendo vicit et superavit inimicos suos, et tunc maxime in illos insurrexit, quando ab ipsis occisus est. Inquit, ergo, David: EXURGAT DEUS ET DISSIPENTUR INIMICI EJUS; id est, exurget et adveniet et mortem oppetet, homines liberaturus. ET DISSIPENTUR INIMICI EJUS: ET FUGIANT QUI ODERUNT EUM A FACIE EJUS. — Persistit in metaphora rerum bellicarum, nam in

certamine sic fieri solet ut, duce acriter instante, hostes in fugam versi dissipentur. ET DISSIPENTUR INIMICI EJUS; id est, dissipabuntur atque fugient, nam David praedicit futurum, non solum ut Christus adveniat, sed etiam ut suo adventu atque morte consequatur plenam victoriam de inimicis suis.

Sed quaeret aliquis, quinam sint isti inimici Christi. Divus Augustinus et Beda, locis citatis, dicunt, quod Iudei hoc loco appellantur inimici Christi, propterea quod illum semper prosecuti sunt maximo odio; at vero Theodoretus et Hieronymus et Euthymius intelligent daemones et aereas potestates. Sed certum est, utroque significari a Davide, quoniam utriusque studuerunt nocere Christum; praeципue, autem, significantur daemones, qui et odio prosequuntur Christum et aliis sunt auctores atque duces ejusdem odii et malevolentiae: isti, igitur, adventu atque morte Christi dissipati sunt, quia spoliati sunt potestate, quam sibi usurpaverant in humanum genus, ut dicitur Joannis capite XII: *Nunc iudicium est mundi: nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Unde, non sine causa, dicit David: *Et fugiant a facie ejus,* quia in S. Scriptura facies Dei appellatur Christus, secundum quod est homo, ut constat ex multis locis S. Scripturae, ut est illud psalmi LXXXVIII: *Misericordia et veritas praecedent faciem tuam,* et in psalmo LXXXIX, ubi aperte agitur de adventu Christi, ita scribitur: *Converte nos: et ostende faciem tuam, et salvi erimus,* et praecepit id patet Numerorum capite VI, in benedictione, quam summus sacerdos dabant populo, ubi Christus Dominus, qui est auctor omnis benedictionis, appellatur facies Dei, inquit (sacerdos): *Ostendat Dominus faciem suam tibi et misereatur tui.* *Convertat Dominus faciem suam ad te, et det pacem tibi;* ex quo intelligitur, quod non solum a Christi divinitate daemones fuerunt superati, nam illud non est valde mirandum, sed etiam superati fuerunt a facie Dei, id est, a Christi humanitate. Sequitur in textu:

3.—**Sicut deficit fumus deficiant: sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei.**

Dixerat David, quod erat futurum, ut Christo adveniente, daemones et caeteri inimici superarentur; et quoniam posset aliquis dubitare, utrum Christus supererurus esset inimicos suos saepe cum illis decertando, ad hoc respondet David in hoc versu. Et adhibet duas similitudines: unam, desumptam a fumo, qui vento disperditur; et alteram a cera. Inquit, igitur: DISSIPABUNT INIMICI DEI A FACIE EJUS, id est, Christo adveniente et apparente; id quod fiet temporis momento, nam quam cito fumus dissipatur a vento, et quam cito cera liquescit admota igni, tam brevi tempore hostes Christi in fugam conversi peribunt. Quod et re ipsa factum est: nam statim atque e Christi corpore egressa est illius sanctissima anima, Christi inimici, id est, daemones victi sunt omnino; nam illomet temporis articulo judicatus est Satanás et ejectus foras, id est, spoliatus imperio, quo homines tenebat oppressos.

Sed examinemus hujus versiculi singula verba. **SICUT DEFICIT FUMUS DEFICIANT:** in S. Scriptura variae similitudines duci solent et fumo, et id nomen in arcano sermone varia significat. Nam, primo, quoniam fumus procedit ab igne, ejus nomen in S. Scriptura interdum usurpatur ad significandum aliquod magnum incendium, incendium, inquam, interdum proprie sumptum, interdum metaphorice sumptum: de incendio proprio dicto est illud, quod dicitur Josue, capite VIII: *Et respicientes viderunt fumum urbis,* id est, incendium; de incendio, autem, metaphorice dicto, id est, de ira atque anxietate animi est illud, quod dicitur in psalmo XVII: *Ascendit fumus in ira ejus,* et secundo Regum, capite XXII: *Ascendit fumus de naribus ejus,* quo significatur animum ardore incendio irae; et in illo Apocalypsis, capite XIV, cum dicitur: *Fumus tormentorum ejus ascendit,*

significatur animi incendium, quod in eo succendent tormenta atque anxietates. Secundo, quia natura fumi est ut facile se insinuet in omnes partes et omnia compleat, idcirco ejus nomen in S. Scriptura interdum sumitur ad significandam gloriam et majestatem Dei, quae omnia compleat, ut patet in illo Esaiae, capite vi: *Et domus repleta est fumo et Apocalypsi, capite xv: Impletum est templum fumo, id est, majestate et gloria Dei.* Tertio, quia fumus ea corpora, quibus adhaeret, nigra efficit, et nigredo in S. Scriptura, translatu ad animum, significat moestitiam atque moerorem; inde fit, ut hoc nomen fumi traducatur ad significandam moestitiam atque luctum, ut patet in illo Baruch, cap. vi (1): *Nigrae sunt facies a fumo, id est, omnes sunt pleni moestitiae atque luctu propter calamitatem.* Quarto et ultimo, quoniam fumus natura sua levissimus est, et ob eam causam facile dissipatur a vento, idcirco in S. Scriptura ejus nomen transfertur ad significandum alienigenas rei faciem interitum, ut apparat in illo psalmi c: *Defecerunt sicut fumus dies mei.* Et similiter in isto loco, cum dicit David: *SICUT DEFICIT FUMUS DEFICIENT*, significat atque praedicit inimicorum Dei celarem interitum. Quod autem addit: *SICUT FLUIT CERA A FACIE IGNIS* eandem fere significacionem (habet); caeterum, similitudo geminata atque repetita amplificat et confirmat magis id, de quo agitur, quamquam est quoddam discriminem infer istas duas similitudines; nam prior similitudo declarat majus excidium quam posterior, nam fumus ita dissipatur a vento ut nullum illius vestigium relinquatur; at, vero, cera, cum ab igne liqueficit, tantum amittit duritatem suam, ipsa tamen manet liquens atque dissoluta.

Ex qua differentia et discriminine, Beda atque Euthymius et nonnulli alii sumpserunt causam novae et non ineptaie interpretationis in hoc loco; nam duas partes hu-

jus versus referunt ad duo malorum genera distincta: priorem partem, scilicet, *SICUT DEFICIT FUMUS DEFICIENT* interpretantur de daemonibus, quorum potestas Christi adventu penitus extincta fuit; at, vero, partem posteriorem, scilicet, *SICUT FLUIT CERA A FACIE IGNIS*, accipiunt et intelligunt de hominibus peccatoribus, nam quemadmodum cera ab igne non absumitur, sed liqueficit, sic isti peccatores, Christi adventu atque doctrina, amiserunt cor durum atque lapideum, et sunt effecti molles et mites, et ad cultum pietatis faciles. Et ita Christus adveniens obstinatis in malo attulit interitum, et eos dissipavit, sicut fumus dissipatur; at, vero, caeteris peccatoribus attulit conversionem in meliorem vitam illosque reddidit blandos, sicut cera redditur ab igne. Et propter istam causam, dicunt, quod David in hoc loco signanter nominavit peccatores, cum dixit: *SICUT FLUIT CERA, etc., SIC PEREANT PECCATORES.* Nam adverti debet, quod in S. Scriptura alii sunt peccatores, et alii impii: peccatores, qui ab Hebreis vocantur *attahim*, sunt illi, qui peccant fragilitate aut ignoratione; at, vero, impii, qui ab Hebreis vocantur *resaim*, sunt illi, qui consulto et prave animi proposito et falsa persuasione imbuti de providentia divina, peccant et scelenti sunt. Unde in psalmo primo, istis tribuit David malum consilium et malum animi propositum, dicens: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum;* et ad hoc genus impiorum pertinent illi, qui Sapiae. capite ii inducuntur dicentes: *Coronemus nos rosas.* *Nullum sit pratum, quo non pertranseat luxuria nostra,* et, tandem, dicunt: *quia haec est pars nostra.* Caeterum, quamvis hacc expositio ipsa per se vera sit et ingeniose excoigitata, tamen non potest accommodari huic loco atque versiculo: nam pro peccatoribus, quos posuit latius interpres, in hebraico textu habetur *resaim*, qui proprii sunt peccatores impii; unde divus Hieronymus in conversione Psalmorum, quam fecit ad hebraicam veritatem, sic hunc locum convertit: *SICUT FLUIT CERA A FACIE*

(1) Codex: cap. 4.º

IGNIS, SIC PEREANT IMPII A FACIE DEI. Quocirca, dicendum est, quod in utraque parte hujus versus idem dicitur per repetitionem; quae est figura usitatissima in S. Scriptura.

Sed occurrit gravis quaestio circa id quod diximus, quod David, cum dicit: **SICUT DEFICIT FUMUS DEFICIENT;** significat daemonum potestatem et cultum ita penitus extingendum Christi adventu, ut nullum illius vestigium relinquaret; est, inquam, quaestio, utrum idolorum atque daemonum cultus ita sit sublatus per Christi adventum, ut iterum vigere non possit; vel potius, utrum ante finem mundi homines redituri sint ad cultum idolorum. Quam quaestionem, quod ego sciam, nemo antiquorum Patrum discussit; et, certe, in utramque partem sunt multa, quae istam quaestionem dubiam faciunt. Et, primo, quod iterum homines sint redituri ad idolorum cultum ante mundi consummationem probari potest ex illo Apocalypsi, capite vigesimo, quod daemon atque Satanás, qui nunc per mille annos (est) alligatus, extremo mundi tempore est solvendus, ut seducat gentes; igitur, illo tempore seducet gentes longo alia ratione, quam nunc seducit cum est alligatus, et nulla alia ratio est, nisi inducendo illas in cultum idolorum; igitur, extremo tempore cultus idolorum revocandus est. Item, secundo, in eodem Apocalypsi, capite xiii, dicitur, quod illa bestia quae ascendet de mari, in qua, secundum omnes Doctores, significatur Antichristus, suam imaginem proponet adorandam cunctis gentibus; atque etiam dicitur, quod alia bestia dabit illi imagini spiritum atque loquaciam: sed hujusmodi cultus nihil aliud est, quam cultus idolorum; igitur idolatriae reditura est ante mundi finem. Item, tertio, divus Paulus in secunda ad Thessalonicensis, capite secundo, loquens de Antichristo, dicit quod se extolleat **supra id, quod dicitur aut nominatur Deus, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se sicut Deus,** quod profecto (nihil aliud est) quam idolorum cultus, quando, scilicet, honor qui debetur Deo, exhibetur creature. Et ita Rupertus

Abbas dicit, Antichristum publice propositurum simula-
cra sui ut adorentur; a qua etiam sententia divus Augus-
tinus non videtur abhorrire; qui etiam Augustinus super
(psalm.) vii, in illa verba: *Propter hanc in altum regre-
dere, aperto affamat, quod quemadmodum propter pec-
cata populi Iudaici et in Christum ingratitudinem ille
populus excaecatus est, et fides est translata ad gentes*
(quemadmodum docet divus Paulus, *ad Romanos*, capite x
et xi), ita ante finem mundi fideles ex gentibus, propter ip-
sorum gravissima peccata, maxima ex parte expellendi
sunt ab Ecclesia et in eam inserendi fideles ex Judaismo,
quando scilicet in mundi fine futura est conversio populi
Iudaici. Igitur, gentes, quae tunc rejicienda sunt ab Ec-
clesia, redibunt ad veterem cultum idolorum.

Sed, nihilominus, mihi contra videtur dicendum, scili-
cket, quod quamvis nunc in nonnullis mundi partibus, ubi
nondum est praedicatum Evangelium, vigeat cultus idolo-
rum; tamen in his populis atque nationibus, ubi semel is cul-
tus extinctus est per praedicationem Evangelii, nunquam
est reditus, etiam si illae nationes discedant a fide Christi
et infideles efficiantur; quemadmodum accidisse videmus
multis Asiae et Europae nationibus, quae, relicta fide Chris-
ti, Mahometanam sectam sunt secutae, in qua unus Deus co-
litur. Atque hoc ita esse probatur primo ex illo testimonio
Christi apud Joannem, capite xii: *Nunc judicium est mun-
di: nunc princeps hujus mundi ejicietur foras;* igitur, ubi
semel ejectus est foras et spoliatus potestate usurpata per
tyrannidem, numquam restitetur in eumdem locum patet
hoc manifeste, quia jam semel de illo lata est sententia
a Deo, quae revocari non potest. Item, secundo, interius
idolatriae praedictus est a Daniele in illa statua,
quam vidit Nabuchodonosor per quietem, ut vere atque
docte animadvertis Burgensis: sed de illa statua dicitur,
quod lapis abscissus de monte sine manibus, incidens in
illam, ipsam communivit ita, ut nullum illius vestigium re-

maneret; igitur, si idolatria ita communienda est, sequitur manifeste, quod ubi jam semel communinta est, nunquam restituetur nec reparabitur. Et, certe, quod me plurimum inducit in hanc sententiam, est ipse rerum eventus: nam cum tot populi atque nationes defecerint a fide Christi, et incident in varios errores; tamen videmus, quod nulla istarum nationum reversus sit ad idola colenda. Unde ad primum argumentum ex illo Apocalypsis, in quo dicitur quod solitus Satanas seducet gentes, respondetur, quod dicitur gentes seducturus, non quia illas inducit in cultum idolorum, sed quia excitatus est illo tempore gravissimas persecutions contra Ecclesiam Dei et inducturus homines in vita gravissima. Et ad secundum argumentum de imagine sua, quam proponet Antichristus adorandum, respondetur, primo, cum divo Augustino, quod imago ibi sumitur, non proprie, sed metaphorice pro similitudine morum et operationum; et ita, cum dicitur Antichristus propositurus imaginem suam adorandam, significatur quod inducet homines ad imitationem suam: vel, secundo, respondetur, quod cultus idolorum proprie est cultus plurimorum deorum; at, vero, etiam si Antichristus proponat imaginem suam adorandam, non tamen ex hoc sequitur, quod redibit idolatria, proprie loquendo, quia proponet se Antichristus quasi ipse sit unus et verus Deus; et ita in illius cultu non adorabuntur plures dii, sed unus qui existimat verus Deus, quamvis false. Et per hoc etiam patet (responsio) ad tertium argumentum ex Apostolo. Sequitur in textu:

4.—Et justi epulentur et exultent in conspectu Dei: et delectentur in laetitia.

Ubi nos legimus EPULENTUR, LXX interpres converterunt LAETENTUR, et in textu hebraico similiter etiam habetur LAETENTUR, et Vulgata latina editio, qua in suo tempore usus est divus Augustinus, legit JUCUNDENTUR;

sed quoniam in convivio significatur magna vis laetitiae atque jucunditatis, idcirco noster interpres ad significandam magnitudinem laetitiae, qua justi afficiuntur et quae in hebraico verbo significatur, in isto loco usus est verbo epulandi, et ita traduxit: **ET JUSTI EPULENTUR IN CONSPECTU DEI.** Duo sunt effectus Christi adventus atque mortis: unus est, eripere daemonibus imperium quod in homines exercabant; alter, vero, ipsos homines efficere justos et sanctos et Dei filios. Quos duos effectus subindicavit divus Paulus illis verbis: *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transluit in regnum filii dilectionis sue.* Priorem effectum exposuit David atque praedixit futurum illis verbis: DISSIPENT INIMICI EJUS, etc.; posteriorem, vero, exponit isto versiculo, significans justitiam atque sanctitatem, qua homines justi, per Christi adventum, erant afficiendi ex consequentibus et ex effectibus. Nam, quoniam effectus atque fructus justitiae est pax atque gaudium in Spiritu Sancto, idcirco, ad explicandam magnitudinem sanctitatis atque justitiae fidelium, exponit David magnitudinem laetitiae atque gaudi, quod oritur atque nascitur ex illa justitia: **ET JUSTI inquit, EPULENTUR ET EXULTENT IN CONSPECTU DEI.**

Jan dixi omnia ista verba accipienda esse pro futuris propheticis, sed est notandum, quod in S. Scriptura epulandi et cibum capiendi, atque adeo convivii nomina varias significations habent in arcano sermone. Nam, primo, istis nominibus significatur in S. Scriptura animi securitas, propterea quod non facile cibum capiunt nisi qui animo seculo sunt, quomodo accipitur illud psalmi XXII: *Parasti in conspectu meo mensam adversus omnes qui tribulant me,* id est, inter medios hostes atque inimicos meos me esse fecisti animo seculo atque tranquillo. Secundo, significatur istis nominibus quies et laborum finis, propterea quod postquam homines sunt perfuncti suis laboribus cibum capiunt; ad quam significationem pertinet illud quod

dicitur *Lucae*, capite XII: *Beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes: amen dico vobis, quia praecingeret se, et faciet illos discumbere et ministrabit illis*, id est, dabit illis quietem et finem dulcissimum suorum laborum omnium. Tertio, istis nominibus significatur gaudium et animi relaxatio, quoniam ista proprie nascuntur ex cibo atque potu, sicut scriptum est: *Vinum laetificat cor hominis et panis cor hominis confirmat*; et ad hanc significationem pertinet illud *Proverbiorum*, capite XV: *Secura mens, iuge convicium*, id est, mens justi perfunditur eximia et continua laetitia, et *Esiae capite LXV: Ecce servi mei comedent, et eos esurientis*, id est, illi gaudebunt, vos autem moerore et tristitia afficiemini. Quarto, his nominibus significatur in S. Scriptura dominum atque potestas et quaedam praerogativa dignitatis; ad quam significationem pertinet illud, quod habetur *Lucae capite XII: Ego dispono vobis sicut dispositi mihi Pater meus, ut edatis atque bibatis super mensam meam*, id est, ego vos efficio particeps dignitatis, potestatis, mihi a patre collatae. Ultimo, ista nomina significant conjunctionem et communionem animorum, propterea quod qui una capiunt cibum, eodem alimento aluntur; et ad (hanc) significationem pertinet illud *Canticorum*, v: *Veniat dilectus meus in hortum suum et comedat fructum pomorum suorum*, id est, efficiat me partipem suum, conjungatur mihi maximo et conjunctissimo amore; et, similiter, ad hanc significationem pertinet illud prioris *ad Corinthios*, capite X: *Non potestis particeps esse mensae Domini et mensae daemoniorum*, id est, non potestis simul habere communionem et conjunctionem cum Deo et cum daemonibus et utrisque conjungi; item, etiam illud *Esiae, capite LXV: Qui ponitis fortunae mensam et libatis super eam*, id est, qui hac ratione studetis vobis officere maxime familiarem atque conjungetam fortunam. Igitur, cum sit tam varius usus et significatio istorum nominum, dico quod in praesenti, cum David praedicit futurum ut JUSTI EPULENTUR IN CON-

SPECTU DEI, comprehendit fere omnes istas significations. Nam dicuntur epulari justi, ut intelligatur, quod futuri sunt laetissimi, et quod sunt adepturi finem et quietem laborum suorum, et quod futuri sunt animo seculo atque tranquillo, et quod sunt adepturi magnam dignitatem atque potestatem, atque, quod ultimum et maximum est, sunt futuri conjunctissimi cum Christo per charitatem et amorem; nam, certe, Christus adveniens omnia ista bona contulit sanctis et justis hominibus.

ET JUSTI, inquit, EPULENTUR ET EXULTENT IN CON-
SPECTU DEI. Videtur mihi, quod David, cum ista dicit, alludit ad veterem atque usitatum suae gentis morem; nam in more erat Hebreis, post adeptam aliquam victoriam, per solvere Deo vota sua et sacrificia, et de animalibus quae sacrificabant, partem in altari offerebant, partem vero ipsi consumebant epulantes atque convivantes, sicut dicitur *Judith capite XVI: Et factum est post victoriam, omnis populus venit in Jerusalem adorare Dominum, et obtulerunt omnes holocausta, et vota, et recompromissiones suas, et erat omnis populus jucundus secundum faciem sanctorum*. Igitur, quoniam David, ducta metaphora a rebus bellicis et militaris, induxerat Christum aggredientem inimicos suos et illos dissipantem atque in fugam convertentem, idecirco persistens in incepta metaphora, inducit ipsum atque suos exultantes, laetantes et epulantes, id quod victores victis hostibus facere solent. ET JUSTI, inquit, EPULENTUR. — Ter invitat ad laetitiam justos, sive potius ter praedicit illos laetitiae exultatores; idque facit, primo, ad declarandam magnitudinem laetitiae atque gaudii, quo homines afficiendi erant justificati per mortem Christi; secundo, ad declarandum, quod justi per Christi mortem sunt liberati a tripli servitutis iugo, scilicet, a diabolo, et a peccato, et a morte, et ob id illos habere triplicem causam laetandi. Sequitur in textu:

5.—Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei,
qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi.

Persistit David in incepta metaphora rerum bellicarum: nam primo praedixerat Christum, tanquam fortissimum dum-
cem, aggredientem inimicos suos et eos dissipantem; nunc, vero,
dissipatis jam hostibus atque superatis, inducit illum
triumphantem, et quemadmodum in triumpho fieri solet,
invitat atque provocat universos ad celebrandas victori-
ris laudes. CANTATE, inquit, DEO, PSALMUM DICITE NO-
MINI EJUS: ITER FACITE EI, QUI ASCENDIT SUPER OCCA-
SUM. — Nicolaus de Lyra arbitratur, quod David in hoc
verso praedicit ascensionem Christi, et quod conversus ad
Angelos, Christum comitantes, dicat illis: CANTATE ILLI
PSALMUM, DICITE, etc; at vero doctus (?) Theodoretus et
Euthymius, a quorum sententia non abhorret divus Augus-
tinus, arbitrantur, quod David in hoc verso loquitur cum
Apostolis, et eos hortatur ut Evangelium praedicent per
universum orbem; et canit praedicationem vocat cantum et
psalmum et itineris complanationem per figuram atque
metaphoram. Caeterum, Beda et divus Hieronymus haec
referunt ad Christi resurrectionem; et Christum ascen-
dere super occasum dicunt significare, quod Christus, re-
diens ad novam vitam, superavit mortem, quae vitae oc-
casus est: quae sententia mili magis probatur; nam, ut
diximus in hoc loco, David inducit Christum triumphan-
tem, et triumphus Christi in resurrectione illius existit,
scilicet, cum, devictis hostibus et inferno spoliato, vicit
rediit ad vitam.

Itaque in hoc verso vaticinatur David resurrectionem
Christi; sed antequam probemus hoc vaticinium de Christi
resurrectione esse, necesse est ut explicemus quasdam vo-
ces hujus versus. Et, primo, pro eo, quod est CANTATE,
in haebreo est verbum, quod pertinet ad significandos can-

tus vocum; at, vero, pro eo, quod est PSALLITE aut PSAL-
MUM DICITE, est verbum in hebreo, quod proprio spectat
ad sonus citharae et caeterorum instrumentorum signifi-
candos: ex quo intelligitur, quod David et voce et instru-
mentis celebrari vult hoc triumphum Christi. Quod, autem,
adidit: ITER FACITE, quamquam LXX interpres eodem
modo converterunt, pro eo in haebreo est quoddam ver-
bum, quod proprio significat *facere aggerem* (*hacer balla-
dar*, el romance); unde per translationem transfertur ad
sermonem atque orationem, et accipitur pro exaggerare,
id est, pro laudare aliquem cum exaggeratione et amplificatione, unde nonnulli in hoc versu verterunt: PSAL-
MUM DICITE NOMINI EJUS, celebrete laudibus amplissimis
ipsum. Sed multo verius est, quod hoc verbum in hoc loco
proprie accipitur, non metaphorice, pro eo quod est *agge-
rem facere*, nam id fit quando viae complanantur, nam
loca inferiora, addito aggore, extolluntur ut via reddatur
plana. Unde rectissime et noster interpres latinus et LXX
hoc loco verterunt: ITER FACITE, aut complanante viam,
et id postulat id quod statim sequitur, scilicet: EI QUI AS-
CENDIT SUPER OCCASUM: nam ascendere in hoc loco, idem
est, quod inequitate (*ir á caballo*). Idque aperte intelligitur
ex verbo haebraico, cuius loco ponitur: nam inducit David
Christum Dominum super occasum, tanquam super equum
incidentem, quemadmodum in triumpho fit; recte, autem,
convenit, ut illi, qui ingreditur super equum, via ipsa mu-
niatur et complanetur, ne quid ipsi possit esse offendiculo.
Quod, autem, dicit: SUPER OCCASUM, in eo notandum quod
verbum haebraicum, pro quo latinus interpres OCCASUM
posuit, tria significat: primo, significat coelum altissimum,
et ita nonnulli interpretantur hunc locum: QUI ASCENDIT
SUPER OCCASUM, id est, super coelum altissimum; quod fa-
ciunt illi, qui hunc versum intelligunt de ascensione Chris-
ti, in qua sententia est etiam Burgensis. Secundo, signi-
ficiat id nomen loca vasta atque deserta, et nonnulli per

loca deserta intelligunt gentilitatem, propterea quod, quantum attinebat ad verum cultum Dei, erat deserta et inculta; et ita accipiunt qui intelligunt hunc versum de praedicatione Evangelii, scilicet, Theodoreus et Euthymius. Tercio, hoc nomen significat eam partem mundi, in qua sol occidit, id est, occasum, et inde per translationem accipitur pro morte, in qua vitae lumen, tanquam sol, occidit.

His, igitur, expositis, quemadmodum dixi, mihi videatur magis vera et probanda sententia illorum, qui dicunt, in hoc loco praedici resurrectionem, cum, devita morte, victor atque triumphans ad vitam rediit. Quod ita esse probatur, primo, quoniam jubet David applaudi *EI, QUI ASCENDIT SUPER OCCASUM*, id est, super mortem, quae vitae occasus est; equitare, autem, aut ascendere super mortem, nihil aliud est, quam, resurgendo ad novam vitam, mortem superare atque vincere; et quemadmodum in triumpho hostes vici duebantur ante currum victoris, sic Christus in hoc loco, quia inducitur tanquam triumphans in resurrectione, apte et convenienter dicitur ascendere et inequitate super mortem, quam resurgendo plane vicit atque superavit. Secundo, id comprobatur ex eo, quod sequitur in eodem versu, scilicet: *DOMINUS NOMEN ILLI*, quod hebraice, ad verbum, sic habetur: *IA NOMEN EJUS*; *IA*, autem, est unum e decem divinis nominibus, quod nomen positum hoc loco magnum argumentum est ad judicandum hic agi de Christi resurrectione. Nam est notandum, quod hoc nomen *IA*, ex vi suae propriae significationis, denotat in Deo esse vim et facultatem creandi et ex nihilo omnia producendi: unde quando S. Scripturae provocant omnes creature ad laudandum Deum, utiuntur praecepit isto nomine, ut patet in psalmo *cvi* et *cxi*; et in psalmo *xvii*, cum dixisset David: *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum laetantem*, quoniam illud opus, scilicet, efficere ut steriles et infecundae essent aptae ad filios generandos,

pertinebat ad istam vim et facultatem Dei generandi atque creandi, idcirco statim post illa verba adjecit: *ALLELUIA*; et similiter psalmo *cxxxiv*, ubi David commemorat ploraque eorum, quae Deus fecit in creatione rerum, tandem (ei) tribuit hoc nomen, inquit enim: *Omnia quaecumque voluit Ia fecit, in coelo, et in terra, et in mari et in omnibus abyssis. Educens nubes ab extremo terrae: fulgura in pluviam fecit. Qui productit ventos de thesauris suis*, etc.

Igitur, cum in hoc loco David tribuat Deo hoc nomen, poste aquam dixit Christum ascendere super occasum, satis aperte declarat, quod hic agitur de resurrectione Christi: nam, ut dictum est, Deus vocatur isto nomine propter facultatem creandi atque generandi, quam habet in sese; et ista facultas atque potentia Dei maxima declarata est et enituit in resurrectione Christi, in qua, non solum factus est regressus a privatione ad habitum, quod est solius divinae potentiae, sed factus est regressus ad habitum, id est, ad vitam multo praestantiorem, quam antea, atque meliorem, id est, ad vitam immortalem, et impassibilem, et plane divinam. Ex quo ista Christi resurrectio in S. Scriptura, non solum vocatur generatio, sed generatio proprie competens uni Deo et soli, et sibi Deus illam attribuit tamquam propriam suae potentiae atque potestatis, ut manifeste apparet in psalmo *ii*, ubi dicitur: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; id est, ego, sine adminiculo et concurso alterius causae, sed mea magna potentia te genui, id est, revocavi ad novam vitam. Nam quod hoc testimonium psalmi *ii* sit aperte intelligendum de Christi resurrectione, testatur divisus Paulus, *Actorum capituli xiii*, sic dicens: *Quoniam remissionem, quae ad Patres vestros facta est, eam Deus adimplavit filiis vestris, resuscitans Christum Jesum, sicut et in psalmo scriptum est: Ego hodie genui te*; nam, cum dicit Paulus: *resuscitans Christum Jesum*, aperte agit de resurrectione Christi ex mortuis, quamquam nonnulli non satis considerato id negare ausi sunt. Quod ita esse, probatur,

primo, ex consensu veterum Patrum, qui id ita intelligunt et interpretantur, ut divus Ambrosius, lib. iii *De Sacramentis*; et Div. Hilarius, commentariis in psalmum II; et Chrysostomus, similiter; et Theophilus Alexandrinus, et divus Basilus. Et, secundo, probatur ex auctoritate et iudicio Vulgatae editionis, quae in illo loco posuit: *resuscitans*, et non *suscitans*; at, vero, verbum resuscitandi, proprie sumptum, nusquam in Novo Testamento reperiatur positum, nisi pro resurrectione ex mortuis. Tertio, patet manifeste ex eo, quod statim sequitur; nam post illa verba, adiecit Paulus: *Quod autem hunc suscitat a mortuis, amplius non reversurum in corruptionem, testatur idem David*; ex quo manifeste patet Paulum in illo loco agere de Christi resurrectione et ad illam accommodare illud psalmi: *Ego hodie genui te*; quod verissime in illam quadrat et de illa dici potest.

Igitur, ut ad propositum revertamur, Christi resurrectionem Deus attribuit sibi soli, et ob eam causam dicit in psalmo: *Ego hodie genui te*; nam, quamvis, quando Christus natus est temporaliter ex Maria Virgine, Deus ipsum genererit, tamen, quoniam non genuit illum tunc sine concursu et adminiculo alterius causae, scilicet, Sanctissimae Virginis, idcirco illam generationem et nativitatem temporalem non attribuit sibi soli; at, vero, resurrectione Christi tota a solo Deo perfecta est, et ideo dicit, loquens de illa: *Ego hodie genui te*. Nam illud *ego* habet emphasis, ac si diceret: *Ego* ipse solus *genui te*; et, certe, sine dubio justissima ratione Deus sibi soli tribuit istam generationem, quia vere est generatio digna Deo. Nam prima Christi generatio temporalis, quoniam perfecta est simul a Deo et a femina, idcirco imitata est naturam ejus principii, a quo exordium sumpsit; nam, quoniam illa generatio facta est a Deo sine semine viri, sed per efficaciam Spiritus sancti, idcirco corpus Christi, quod fuit genitum illa generatione, expers fuit concupiscentiae et malae libidinis atque totius peccati; at,

vero, quia etiam illa generatio facta fuit a femina mortali et passibili, idcirco Christi corpus natum fuit illa generatione obnoxium morti et passioni. At, vero, secunda generatio Christi, quae in resurrectione facta est, quia a solo Deo perfecta est, sine concurso alterius causae, habuit omnes conditiones sui principii; nam resurrexit Christus ab immortalis immortalis, ab impassibili impassibilis, a luce ipse plenus splendore atque luce, ab impeccabilis ipse expers totius peccati. Quam meam explicationem aperte confirmant illa verba Christi apud Lucam, capite vigesimo, ubi loquens de resurrectione, dicit: *Illi, qui digni habebuntur illo saeculo et resurrectione ex mortuis, nec nubent nec uxores ducent: nec ultra mori poterunt: aequales enim sunt Angelis et filii sunt mei, cum sint filii resurrectionis*; quibus verbis aperte dicitur, quod qui resurgent, ultra non poterunt mori, id est, immortales erunt, quia sunt filii Dei, id est, quia Deus ipse solus illos genuit, et ita imitantur naturam sui genitoris. Quod, autem, Deus solus illos generet, probat id, quod statim sequitur: *quia, inquit, sunt filii resurrectionis*; nam quos Deus excitaturus est a mortuis in fine mundi, sua solius vi excitaturus est. Unde ista potentia atque vis excitandi mortuos ad novam et immortalem vitam in S. Scriptura propter istam causam vocatur *ros*, ut patet Esaiæ capitulo xxvi: *Ros lucis, ros tuus*; quo in loco aperte agitur de resurrectione futura in ultimo saeculo; appellatur autem *ros*, quia, quemadmodum rore matutino redditur terra fecunda sine opera et cultura hominum, sic ad eundem modum illa vis coelestis atque divina excitatura est mortuos et pulvere sine cujusquam alterius causae concursu. Ex quibus omnibus satis colligitur quod convenienter sanctus David in hoc versu, in quo vaticinatur Christi resurrectionem, celebrat illius potentiam atque facultatem creandi et generandi, vocans illud *IA*, propterea quod ista potentia maxime declarata est in Christi resurrectione. Sequitur in texu:

**6.—Exultate in conspectu ejus, turbabuntur a facie ejus, patris
orphanorum et judicis viduarum...**

Pergit David confidere carmen, quo laudandus est Christus, quem (ut dixi) inducit resurgentem et veluti triumphantem de hostibus suis; et ita inquit: EXULTATE IN CONSPPECTU EJUS; quo significatur eximium laetitiae genus, quo lactati sunt illi Sancti Patres, qui simul cum Christo resurgente ad vitam revocati sunt. TURBABUNTUR A FACIE EJUS.—Id pertinet ad timorem atque terrorem significantum, quo affecti sunt custodes sepulcri, Christo resurgente, et quo affecti sunt principes Judaeorum et caeteri, qui illorum partes sequebantur, audita Christi resurrectione. Sed videamus quod sequitur: PATRIS ORPHANORUM ET JUDICIS VIDUARUM; nam quoniam in superiori versu laudaverat Christum a potentia creandi, quam ostendit in sua ipsis resurrectione, nunc laudat eumdem a pietate et clementia qua inductus fuit ad ista omnia et facienda et patienda pro salute humani generis; inquit, enim: PATER ORPHANORUM, JUDEX VIDUARUM. Sed quaeret aliquis, quinam sint isti orphani atque viduae, quorum Christus pater esse dicitur. Theodoreetus accipit ista nomina simpliciter pro his qui sunt et dicuntur orphani et viduae, quorum Deus dicitur esse pater, ut intelligatur quanta sit illius benignitas atque clementia, ut rerum etiam minimarum habeat curam et illarum dignetur pater vocari. Divus Augustinus, quem sequitur Beda, intelligit hoc loco vocari orphans et viduas illos, qui se abdicaverunt ab omnibus hujus mundi bonis, ut Christum sequentur, et qui dicunt cum Davide (in psalmo XXVI): *Pater meus et mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumpsit me.* At, vero, Euthymius censet, hoc loco vocari orphans fideles conversos ex gentilitate; quoniam, antequam ad fidem converterentur, habebant diabolum pro patre, quem dereliquerunt, cum ad fidem

conversi sunt. Cui expositioni suffragatur illud, quod dicitur in psalmo XLIV: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram;* nam, ut interpretantur nonnulli ex Sanctis, illa verba diriguntur ad Ecclesiam conversam ex gentibus, et habent hunc sensum: *Pro patribus tuis,* id est, pro idolis et daemonibus, quos colebas et habebas tanquam dices et parentes vitae tuae, pro illis, inquam, quos deseruisti et abnegasti, *nati sunt tibi filii,* id est, loco illorum tibi successerunt Apostoli et martyres et confessores, quos *constitues principes super omnem terram.*

Sed, ut haec cum superioribus melius conjungantur, aptius erit hoc loco nomine orphanorum et viduarum intelligere universum humanum genus, quod ipsum non abhorret a consuetudine S. Scripturae: nam humanum genus postquam per peccatum devenit in potestatem diaboli, fuerunt tanquam orphani, a patre destituti, universi homines, et tamquam viduae orbatae suis viris; et ita diripiabant ab illo, et in varios errores inducebantur, nam impii et superbi daemones abutebantur sua potestate in humanum genus, infirmum et pauperem. Unde in S. Scriptura daemones appellantur superbi atque potentes; homines vero appellantur pauperes et humiles, ut dicitur in *Canticu Beatissimae Virginis:* *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles; potentes,* id est, daemones, qui per tyrannidem homines opprimerunt; *deposuit de sede,* id est, deject de potestate et imperio, quod obtinebant; *et exaltavit humiles,* id est, genus humanum, humile et oppressum, in Christo erexit ad summam celstitudinem et imperium, ita ut Christo, in quantum est homo, et caeteris fidelibus, qui cum ipso charitate conjuguntur, omnia (etiam ipsi daemones) sunt subjecta. Igitur, istorum orphanorum et viduarum Christus in hoc loco praedicitur pater futurus atque vindicta; quod et re ipsa completum fuit: nam, Christo moriente, et ad novam vitam resurgentem, diabolus condem-

natus est et spoliatus ea potestate et imperio, quo oppressum tenebat humanum genus, et hic fuit proprius effectus Christi mortis et resurrectionis; unde convenientissime David in hoc loco, ubi vaticinatur Christi resurrectionem, ipsum appellavit patrem orphanorum atque viduarum, quoniam resurgendo illos vindicavit ab omni miseria, in qua erant, et fuit illis vere pater.

Sequitur in textu: DOMINUS IN LOCO SANCTO SUO.— Quibus verbis, David prosequitur institutam laudationem Christi et eam amplificat, quasi ita dicat: quamvis tu, o mortis victor! habites in LOCO SANCTO TUO, id est, in coelo, remotus a nostra contagione; tamen, inquit, ad pauperes et ad humiles, in terra jacentes, respexisti, nec passus es, ut humanum genus interfiret. DOMINUS IN LOCO SANCTO SUO.— Magna vis atque significatio est in istis verbis, multaque comprehendit David, cum dicit: DOMINUS IN LOCO SANCTO SUO. Quod ut melius intelligatur, notandum est, quod locus sanctus, in quo dicitur Deus hic esse et habitare, coelum est; coelum, autem, in S. Scriptura et in illarum arcano sermone multa significat, quorum pleraque David hoc loco complexus est. Nam, primo, coelum, quia est locus altissimus et remotus a terrenarum rerum contagione, eo ipso indicat atque significat habitatorem suum esse maximum et altissimum, et ad quem nullum malum et nulla terrena vis atque facultas possit se applicare. Et hanc significationem habet id, quod dicitur in psalmo cxiii: *Coelum coeli Domino: terram autem dedit filii hominum*, id est, coelum, qui est locus altissimus, Domino coeli, scilicet, convenit, qui et ipse altissimus est et ab omni terrena labe est remotus; *terram, autem, dedit filii hominum*, id est, filius Adam, id est, terram dedit terrenis. Et propter istam causam et significacionem, dicebat Dominus Exodo, xx: *Vos ridistis, quod de coelo locutus sum vobis. Non facietis deos argenteos nec deos aureos facietis vobis*, in quo primus versus causam reddit posterioris, quasi ita dieat: quia de coelo locutus sun vobis, idcirco

deos argenteos aut aureos non facietis vobis; nam, inquit, quia locutus sum vobis de coelo, loco sublimi et remoto ab omni terrena labe, idcirco intelligere debetis me, juxta mei loci naturam, esse excelsissimum et ab omni materia et corpora forma expertem, et idcirco non facietis mihi simulacra corporea et aurea. Secundo, propterea quod in coelo est magna vis atque facultas ad producendum omnia ea, quae sunt in hoc inferiori mundo, idcirco, cum quis dicitur esse in coelo, significatur ipsum habere magnam potentiam ad efficiendum omnia quaecumque velit; et hanc significacionem habet id, quod dicitur in psalmo cxiii: *Deus autem noster in coelo: omnia quaecumque voluit fecit*, id est, quia in coelis est, inde intelligimus illum esse praeditum summa facultate efficiendi quaecumque velit. Tertio, quia coelum est locus apertissimus, propter suam altitudinem, ad propisciendum ea quae in terris geruntur, idcirco, cum dicitur Deus esse in coelo, significatur ipsum habere cognitionem et providentiam omnium rerum, ut appareat in psalmo xiii: *Dominus de coelo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requiriens Deum*, id est, quia Dominus est in coelo, scilicet, apto loco ad speculandum, prospexit super filios hominum; et apertissimo in psalmo x: *Dominus in templo sancto suo, Dominus in coelo sedes ejus. Oculi enim ejus in pauperem respiciunt: et palpebrae ejus interrogant filios hominum*; et in psalmo xxxix: *De coelo respexit Deus super omnes qui habitant terram*. Quarto et ultimo loco, quia coelum est purissimum, longe alienum ab omni sorde, idcirco, cum Deus dicitur esse in coelo, significatur ipsum esse purissimum et similiiter delectari rebus purissimis atque mundissimis. Ad cuius rei explicacionem pertinet illud Matthaei, capite vii: *Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regno coelorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui est in coelis*; quia pater meus purus et mundus est, sicut et ipsi coeli sunt, in quibus habitat, ideo nemo in coelum intrabit nisi qui similiter mundus fuerit et purus.